

تحلیل مؤلفه‌های ادبیات پایداری در اشعار کردی محمد مامی زاده

علی محمد سهراب‌نژاد^۱یاسر سنائی^۲سید حامد مصطفوی^۳

چکیده

ادبیات پایداری یکی از انواع ادبی جهان است که پرداختن به مؤلفه‌های آن در شعر کردی، دریچه‌ای را بر شناخت زوایای زبان و ادبیات کردی می‌گشاید. محمد مامی زاده یکی از شاعران برجسته کرد زبان ایلامی است که در اشعارش به موضوعاتی اشاره دارد که نشان‌دهنده روحیه پایداری و آرمان‌خواهی در ادبیات جامعه کرد زبان است و شناخت و بررسی مؤلفه‌های ادبیات پایداری در اشعار وی به منظور شناخت زوایای شعر و ادب در زبان کردی جنوبی، ضرورتی انکارناپذیر است. این پژوهش به شیوه اسنادی و تحلیلی به بررسی مؤلفه‌های ادبیات پایداری نظیر مقاومت، هویت، عشق و وابستگی به سرزمین و ... پرداخته است. نتایج این پژوهش نشان‌دهنده روحیه پایداری و آرمان‌گرایی محمد مامی زاده است که در اشعار او انعکاس یافته است. مؤلفه‌های ادبیات پایداری در اشعار او، بر تلاش‌های جمعی برای حفظ هویت فرهنگی و سیاسی تأکید دارند.

واژگان کلیدی: ادبیات، ادبیات پایداری، شعر کردی، محمد مامی زاده.

ادبیات هر ملت و سرزمینی در هر برهه تاریخی مانند پرده سینمایی است که اتفاقات آن برهه را برای مخاطبان به نمایش می‌گذارد. هر زمان که در کشور اتفاقی بیفتد، افرادی به فکر فرومی‌روند، بعضی‌ها واکنش نشان می‌دهند، اندیشمندان نظر می‌دهند، اهل سیاست از منظر سیاسی به موضوع می‌نگرند و مردم نیز در نگرانی به سر می‌برند. در این میان، شعرا و نویسندگان با سلاح کلمه به میدان می‌آیند و به سرودن و خلق آثار هنری می‌پردازند. با نگاهی واقع‌بینانه می‌توان آثار شاعران و نویسندگان را گزیده‌ای از وضعیت جامعه‌ای دانست که در آن به سر می‌برند. در حوزه ادبیات پایداری در استان ایلام، شاعرانی بنام همچون: بهروز یاسمی، بهروز سپیدنامه، عبدالحسین رحمتی و ... به زبان رسمی و فارسی و شاعرانی همچون: ولی محمد امیدی، عباسی آرام و ذوالفقار محمدی به زبان کردی طبع آزمایی کرده‌اند. محمد مامی زاده یکی دیگر از شاعران حوزه ادبیات پایداری در استان ایلام است که به زبان کردی شعر سروده و مسائل اجتماعی را مورد توجه قرار داده است. وی در سال ۱۳۱۳ ه.ش. در بخش «کارزان» از توابع شهرستان «سیروان» در استان ایلام دیده به جهان گشود. او در ۲۱ سالگی به یکی از پرمخاطره‌ترین شغل‌های آن زمان؛ یعنی تجارت کالا در مرز روی آورد. سفرهای متعدد او از مرز نفت شهر و سومار تا مهران تجارب زیادی را به او آموخت. تهاجم عراق به ایران و اشغال منطقه و ارتفاعات استراتژیک «میمک»، بر این شاعر دوران دیده سخت آمد و تأثیر عمیقی بر سروده‌هایش نهاد. مامی زاده با شناختی که از نواحی و مناطق مختلف میمک داشت، دوشادوش سایر رزمندگان به نبرد با بعثی‌ها پرداخت. آنها توانستند در دی‌ماه ۱۳۵۹ در عملیات «ضربت ذوالفقار»، فتح میمک را رقم بزنند. وی با پایان یافتن جنگ در کارخانه سیمان ایلام به خدمت مشغول شد و در سال ۱۳۷۹ بازنشسته گردید، در سال ۱۳۹۲ بر اثر تصادف دچار کمای مغزی شد و پس از بهبودی نسبی، توان حرکتی‌اش را تا حدودی از دست داد و بعد از ۵ سال تحمل رنج و بیماری، در سال ۱۳۹۷ روی در نقاب خاک کشید (سنائی، ۱۳۹۹: ۲۱-۲۲). مامی زاده در اشعار خود به تهدیدات اجتماعی، فرهنگی و سیاسی‌ای که مردم کُرد با آن مواجه‌اند، واکنش نشان می‌دهد. در اشعار او روحیه مقاومت و ایستادگی در برابر ظلم و ستم نمایان است و به وضوح مؤلفه‌های ادبیات پایداری در آنها قابل پی‌جویی است. او زندگی روزمره مردم و چالش‌هایی که با آن مواجه‌اند را به تصویر می‌کشد و از آنها به عنوان نمادهای پایداری یاد می‌کند. بسیاری از اشعارش مردم را به اتحاد و همبستگی دعوت می‌کنند و بر اهمیت استمرار مبارزه برای حقوق انسانی و فرهنگی تأکید دارند. در اشعار مامی زاده، مفهوم هویت مردم کُرد و تعلق به سرزمین، به شکلی عمیق و زیبا انعکاس یافته است. این حس تعلق، نه تنها به عنوان جزو جدایی‌ناپذیر هویت فردی و جمعی کُردها مطرح می‌شود؛ بلکه عاملی برای پیشبرد مبارزات و حفظ فرهنگ و زبان نیز به حساب می‌آید. تحلیل مؤلفه‌های ادبیات پایداری در اشعار محمد مامی زاده نشان می‌دهد که او یک پیام‌آور اجتماعی و فرهنگی است که در پی تحقق آرمان‌های جمعی مردم کُرد است. اشعار او به ما یادآور می‌شود که ادبیات نه تنها می‌تواند ابزاری برای بیان زیبایی‌ها و احساسات باشد؛ بلکه می‌تواند به عنوان وسیله‌ای برای پایداری، مبارزه و حفظ هویت فرهنگی ملل تحت ستم نیز عمل کند. این ویژگی‌ها وی را در زمره شاعران برجسته ادبیات کُردی و ادب پایداری کردی قرار می‌دهد.

اهداف پژوهش

۱- هدف کلی

بررسی بازتاب مؤلفه‌های ادبیات پایداری در شعر محمد مامی زاده.

۲- اهداف جزئی

- آشنایی با چگونگی بیان احساسات ملی و میهنی در اشعار مامی زاده؛
- آشنایی با چگونگی حفظ هویت فرهنگی در شعر مامی زاده؛
- آشنایی با مؤلفه‌های ادبیات پایداری و مبارزه در راه میهن در شعر مامی زاده.

پرسش‌های پژوهش

- مهمترین پرسش‌هایی که در این پژوهش به آن پاسخ داده می‌شود؛ عبارتند از:
- مؤلفه‌های ادبیات پایداری در اشعار محمد مامی زاده کدامند؟
- مامی زاده در اشعارش به «سرزمین خود»، به عنوان یکی از مؤلفه‌های ادب پایداری، چه نگاهی دارد؟

ضرورت تحقیق

پژوهش در حوزه ادبیات پایداری و ابعاد گوناگون آن، ضرورتی انکارناپذیر است و پژوهش‌های بسیاری نیز در این حوزه انجام شده؛ اما شعر محمد مامی زاده تا امروز از این منظر مورد توجه پژوهشگران و صاحب‌نظران قرار نگرفته است؛ لذا در این پژوهش، به بررسی اشعار پایداری این شاعر پرداخته می‌شود تا زمینه‌ای برای زنده نگه داشتن نام و یاد او فراهم گردد.

پیشینه پژوهش

به رغم اهمیت ادبیات پایداری، تاکنون پژوهش مستقلی در مورد مؤلفه‌های آن در اشعار محمد مامی زاده، صورت نگرفته است. برخی از پژوهشگران، مؤلفه‌های ادبیات پایداری را در اشعار کُردی ایلامی بررسی کرده‌اند. این تحقیقات می‌توانند مقدمه‌ای برای بررسی اشعار مامی زاده و سایر شاعران کُرد باشند؛ اما به لحاظ تمرکز موضوعی و تحلیلی محدودیت‌هایی دارند.

بهادری (۱۳۹۲) در مقاله خود با عنوان «سیمای جنگ تحمیلی در شعر شاعران فارسی‌سرای ایلامی»، به بررسی مضامین مرتبط با جنگ تحمیلی، از جمله شهادت‌طلبی و وصف شهرهای جنگ‌زده در اشعار شاعران این منطقه پرداخته است. نتایج این پژوهش، با توجه به تمرکز آن بر شاعران فارسی‌زبان، نمی‌تواند به طور مستقیم به ادبیات کُردی، به ویژه اشعار محمد مامی زاده تعمیم یابد. عدم توجه به بعد فراملی و تأثیرات فرهنگی و اجتماعی ادبیات پایداری از نقاط ضعف این تحقیق به شمار می‌آید.

اسلام انصاری‌فر (۱۴۰۱) در آثار خود به نام‌های «نارنج‌های تلخ»، «سربازی به نام بلوط» و «مداد من یک سرباز است»، مفهوم دفاع مقدس را به زبان ساده به مخاطب انتقال داده است. این آثار، که

با حمایت اداره کل حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس استان ایلام منتشر شده‌اند، نتوانسته‌اند به تأثیرات ادبیات پایداری و ابعاد عمیق‌تری از شعر کُردی بپردازند. عدم بررسی عمیق و انتقادی مضامین اشعار و عدم تحلیل جامع درباره شعر کُردی، از نقاط ضعف این آثار است.

سنائی (۱۳۹۹) نیز گزیده‌ای از اشعار محمد مامی‌زاده را با هدف حفظ و معرفی میراث شعری او در کتابی فراهم آورده است. بخش‌هایی از این کتاب، نظیر «خاطرات میمگ»، «نبرد میمگ» و «منظره مانشت و میمگ»، با مؤلفه‌های ادبیات پایداری پیوند دارند.

بنا بر آنچه ذکر شد، اشعار کُردی مامی‌زاده باید دقیق‌تر بررسی شوند تا درک عمیق‌تری از اشعار وی حاصل شود. این پژوهش می‌تواند به عنوان زمینه‌ای برای مطالعات آینده مورد توجه قرار گیرد.

جامعه آماری پژوهش

جامعه پژوهش حاضر، «گزیده اشعار محمد مامی‌زاده» است که یاسر سنائی (۱۳۹۹) آن را گردآوری و نشر باشور آن را چاپ و منتشر کرده است. این اثر مشتمل بر منتخبی از اشعار شاعر در قالب‌های کلاسیک است و تمرکز اصلی پژوهش حاضر بر تحلیل اشعاری است که بازتاب‌دهنده مضامین مقاومت، هویت فرهنگی و مسائل اجتماعی جامعه کُردزبان هستند که از این میان، اشعار بخش‌های «خاطرات میمگ»، «نبرد میمگ» و «منظره مانشت و میمگ»، به دلیل ارتباط آشکار با ادبیات پایداری، به صورت گزینشی بررسی شده‌اند.

روش پژوهش

شیوه انجام این پژوهش، اسنادی و تحلیلی - توصیفی است و در آن، ابتدا به شرح مؤلفه‌های ادبیات پایداری در شعر مامی‌زاده پرداخته شده؛ سپس نوع نگاه او نسبت به سرزمین، به عنوان یکی از مؤلفه‌های ادبیات پایداری بررسی شده است.

چهارچوب مفهومی پژوهش

ادبیات پایداری بنا بر تعاریف و مستندات موجود، «نوعی از ادبیات متعهد و ملتزم است که از طرف مردم و پیشروان فکری جامعه، در برابر آنچه حیات مادی و معنوی آنها را تهدید می‌کند، به وجود می‌آید و هدفش جلوگیری از انحراف در ادبیات، شکوفایی و تکامل تدریجی آن است» (بصیری، ۱۳۸۸، ج ۱: ۲۶) و معمولاً به آثاری اطلاق می‌شود که تحت تأثیر شرایطی چون: اختناق و استبداد داخلی، نبود آزادی‌های فردی و اجتماعی، قانون‌گریزی و ستیزه با پایگاه‌های قدرت، غصب قدرت و سرزمین و سرمایه‌های ملی و فردی و ... شکل می‌گیرد. جان‌مایه این آثار، ایستادگی در برابر جریان‌های ضد آزادی و مبارزه با استبداد داخلی یا تجاوز بیرونی در همه حوزه‌های سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی است (سنگری، ۱۳۸۷: ۳۸۹). کافی (۱۳۸۷: ۳۸۹) هم در تعریف ادب پایداری می‌گوید: «ادبیات

مقاومت، بازتاب برخی دردهای مشترک، میان تمام جوامع بشری است که شاعران به عنوان وجدان آگاه جامعه، آنها را فریاد می‌زنند و یادکردشان کوشش ضمنی شاعران را به مضمونی مشترک بدل می‌کند». در مورد این نوع ادبی در ایران باید گفت که «ادبیات پایداری با آن مفهومی که امروزه مد نظر اندیشمندان علوم ادبی و اجتماعی است؛ یعنی انعکاس مبارزات گسترده علیه ظلم داخلی و خارجی، در دوره مشروطه به وجود آمد و عارف قزوینی، ملک‌الشعرا بهار و فرخی یزدی از شاعران سرآمد این دوره هستند» (نصیری، ۱۳۹۲: ۶۲۱). از جمله وجوه تفاوت این آثار با آثار دیگر این است که مانند آینه‌ای، دردهای جامعه را نمایان می‌کنند و چهره مردم مظلوم و دردکشیده‌ای را ترسیم می‌نمایند که زیر بار ظلم و خودخواهی حکومت‌ها و جنگ‌های نابرابر زیست می‌کنند. در خارج از سرزمین ما نیز «غسان کنعانی اصطلاح ادبیات پایداری را برای اولین بار، در تعیین خطوط فرهنگی ادبی برای مبارزه با اسرائیل به کار برد» (صرفی، ۱۳۹۳: ۱۰).

مؤلفه‌های ادب پایداری در اشعار مامی‌زاده

ادبیات پایداری به عنوان یک رویکرد ادبی، شامل مؤلفه‌های مختلفی است که به توصیف و تحلیل تجربیات انسانی در شرایط دشوار و مبارزات اجتماعی می‌پردازند. این مؤلفه‌ها در اشعار محمد مامی‌زاده به وضوح قابل مشاهده هستند و در ادامه به معرفی آنها و ارائه مصادیقی از اشعار او پرداخته می‌شود:

۱. مقاومت و ایستادگی

مامی‌زاده در اشعار خود به طور مکرر از مفهوم مقاومت در برابر ظلم و ستم سخن می‌گوید؛ برای مثال، در یکی از اشعار خود، به مبارزات مردم گُرد؛ به‌ویژه رزمندگانی از ایل خزل، برای دفاع از حقوق خود اشاره می‌کند و از اراده قوی و ایستادگی آنها در برابر فشارهای بیرونی سخن می‌گوید:

زهمین مه‌وج خَوَن هه‌وا قرمز ره‌نگ شیران خزل داوخوازن په‌ئ جه‌نگ
چوار تیره‌ئ خزل شیران شجا همه‌له ناوهرده‌ن له مه‌یمگ یه‌ک‌جا
واتن یا چه‌یده‌ر یه پروژ ته‌نگه خوه‌ت هانا بده‌ر له‌ئ داوا و جه‌نگه

(سنائی، ۱۳۹۹: ۵۳)

ترجمه: زمین از خون موج می‌زد و هوا سرخ‌فام بود. دلیران ایل خزل به جنگ برخاستند. چهار تیره ایل خزل، آن شیران بی‌باک، همگی از میمک برای یورش برخاستند و بانگ برآوردند: یا حیدر (ع)، امروز روز سختی و تنگناست؛ خودت در این پیکار و نبرد یاریمان کن.

۲. هویت و تعلق به سرزمین

مامی‌زاده ابیات زیر را بستری برای بازنمایی هویت مردم گُرد دانسته و با خلق تصاویری زیبا از طبیعت ایلام و کوهستان‌ها و دشت‌هایش، سه سطح معنایی را به موازات هم پیش برده است: توصیف هنرمندانه مناظر طبیعی، تبدیل این مناظر به نمادهای فرهنگی و خلق پیوندی

ناگسستی بین انسان و سرزمین. این نگاه چندلایه، تصویر طبیعت را از سطح توصیف صرف فراتر برده و به آن کارکردی هویت‌ساز بخشیده است. مامی‌زاده با به‌کارگیری نمادهای طبیعی به عنوان واسطه بیان مفاهیم عمیق‌تر، موفق شده است جهان‌بینی فرهنگی جامعه کُردزبان را در قالب تصاویر شاعرانه بازتاب دهد:

ئیلام وه فدائی شار ته‌کمینت وه فدائی کووان چوار دهور سقوت
وه فدائی ده‌یشتئی خوداره‌وزت بام فدائی داره‌یل دایم سه‌وزت بام
(همان: ۷۹)

ترجمه: ایلام! فدای تو ای شهر سامان‌یافته و آراسته! فدای کوه‌های استواری که چون ستون‌هایی گرداگرد تو ایستاده‌اند. فدای آن دشت‌های فراخت‌گردم که به خواست خداوند، همواره سرسبز و خرم هستند و فدای آن درختان همیشه‌سبزت شوم ...

۳. توصیف درد و رنج

مامی‌زاده در شعرهایش، دردها و رنج‌های مردم کُرد را در دوران جنگ و بحران به تصویر کشیده است. او با توصیف تجارب تلخ ناشی از جنگ و تبعات آن، احساس همدردی و همبستگی را در اشعارش منتقل می‌کند:

دهس ته‌بیعت چهرخ پرووزگار لیمان قت کردینه جائ مینگه و مه‌زار
بلاچه‌ئی ناگر ژیر پائی ئه‌سبان شن‌ریژ راخیز مه‌رز سه‌رحه‌دان
ئهو ته‌قه‌ئی پانال ئهو زرنکه‌ئی رکاو مهر شه‌و وه حه‌زرت دی بۆنیم وه خاو
(همان: ۵۰)

ترجمه: دست طبیعت و چرخ زمانه، جایگاه و مأوایمان [میمک] را از ما گرفته است. آن جرقه‌های آتش در زیر سم اسبان در میان شن‌ریزه‌های مرز را و آن صدای نعل اسب‌ها و آن جلوه‌های رکاب را بار دیگر مگر در خواب ببینیم، آن هم با حسرتی جانکاه!

۴. امید و آینده‌نگری

شاعر در کنار توصیف درد و رنج، به موضوع امید و نگاه به آینده نیز پرداخته و با نشان دادن آرزوهایش برای آینده‌ای بهتر، انگیزه و امید را در دل خوانندگان زنده نگه داشته است. او در شعری به آرمان‌ها و ایجاد تغییرات مثبت در جامعه کُرد اشاره کرده و با به‌کارگیری مؤلفه‌های ادبیات پایداری، اشعار خود را به عنوان نماینده تجربیات انسانی در شرایط دشوار معرفی نموده است. شعر مامی‌زاده نه تنها تجلی‌دهنده درد و رنج مردم کُرد است؛ بلکه امید، مقاومت و عشق به هویت فرهنگی و سرزمین را نیز انعکاس می‌دهد.

۵. فرومایه دانستن دشمن

یکی از مؤلفه‌های ادبیات پایداری در شعر مامی‌زاده، فرومایه دانستن دشمنی است که ظلم و ستم را بر مردم روا داشته و این مفهوم در اشعار او به شکل‌های مختلفی بیان شده است. او

دشمن را بیگانه و دیوانہ‌ای می‌داند که باید با او مقابله کرد. این نگرش نشانگر احساس عمیق ظلم‌ستیزی در وجود او و تأکید وی بر مقاومت در برابر بی‌عدالتی‌هاست. مامی‌زاده به صراحت از انتقام‌خواهی و نفرت از دشمنان و ستمگران سخن می‌گوید و با به تصویر کشیدن جنایات و دردهایی که بر دوش مردم می‌گذارند و با اشاره به رذالت و بی‌رحمی آنان، به شاعری حماسی و مقاومتی تبدیل می‌شود. به‌کارگیری ماهرانه تصاویر دردناک و توصیف وضعیت بغرنج مردم تحت ستم در اشعارش، خواننده را به تفکر وامی‌دارد.

او به مخاطبان‌ش یادآوری می‌کند که باید با اتحاد در برابر ظلم و ستم ایستادگی کنند و از آرمان‌های خود دفاع نمایند؛ مامی‌زاده با استفاده از نمادها و تمثیل‌های خاص و به‌کارگیری تصاویری از جنگ و ستم و مرگ، دشمنان را موجوداتی فرومایه و بی‌رحم معرفی می‌کند؛ درواقع با این نمادها دشمنان تحقیر و تمسخر می‌شوند و احساس ضدیت با آنها در مخاطبان بیدار می‌گردد. شعر او بازتاب‌دهنده احساسات جمعی است:

مہ‌یمگ پھری تو شیران دایم لہ دھس رھنگ بھسید وھ خُون بھ عسی بت پھرس

(همان: ۵۱)

ترجمہ: ای کوہ میمک ما از برای تو یلانی را فدا کردیم و تو با خون بعضی‌های بی‌ایمان رنگین شدی.

در بیت مذکور، شاعر بعضی‌ها را بی‌ایمان و بت‌پرست خوانده است.

۶. ترسیم مبارزات

یکی از پرکاربردترین درون‌مایه‌های ادبیات پایداری، ترسیم مبارزت است که مامی‌زاده به خوبی آن را در اشعار خود به کار برده است. او با استفاده از تصاویر و توصیفات دقیق، صحنه‌هایی از آسیب‌دیدگان و نبرد افراد جان‌فدا را نشان می‌دهد. این تصویرسازی به خواننده کمک می‌کند تا احساس کند در میان وقایع قرار دارد و با آنها ارتباط برقرار کند.

نہ بھرد شروو بوق، ھارھئی ھارژ تیر بلآزھئی خودکار، دنیا زمہ مہریر

تانک و تووپ و مین خومپارہ و تیربار ھەر پھنج بھ عسیان ھوردن وھ کار

(همان: ۵۳)

ترجمہ: نبرد آغاز شد، صدای پرتاب تیر و آتش سلاح‌های خودکار، همه‌جا را پرکرد. هوا بسیار سرد بود. بعضیان نیز با تانک، توپ، مین، خمپاره و تیربار به میدان آمدند.

مامی‌زاده در اشعار خود، علاوه بر جنبه‌های سیاسی مبارزه، به ابعاد اجتماعی و انسانی آن نیز توجه دارد و معضلاتی چون: فقر، تبعیض و ظلم اجتماعی را به عنوان محرک‌های اصلی مردم برای مبارزه معرفی می‌کند. او همچنین به هویت فرهنگی مردم کرد توجه ویژه‌ای دارد و با نقل داستان‌ها، افسانه‌های محلی، سنت‌ها و آداب و رسوم نشان می‌دهد که مبارزه نه تنها برای حقوق سیاسی؛ بلکه برای حفظ هویت فرهنگی نیز ضروری است؛ درواقع این نوع مبارزه را از مبارزات بنیادین انسان‌ها می‌داند. در اشعار مامی‌زاده، احساسات و عواطف عمیق انسان‌ها نسبت به مبارزات برجسته می‌شود.

او در اشعارش، احساس رنج و ناامیدی و در عین حال، امید و آرزو برای آینده‌ای بهتر را به تصویر می‌کشد و با این کار به خواننده اجازه می‌دهد تا خود را در جایگاه شخصیت‌های شعر قرار دهد و با آنها هم‌ذات‌پنداری کند. توصیف چرخه غم و شادی و یأس و امید در میان مبارزان، خواننده را تحت تأثیر قرار می‌دهد. وصف قهرمانان محلی و شخصیت‌های مؤثر در مبارزات، تشویق‌کننده خوانندگان به مقاومت و پیگیری حقوقشان است و به تقویت حس همبستگی و اراده در جامعه نیز کمک می‌کند.

مامی‌زاده در اشعارش به مخاطب، آینده‌نگری و آرمان‌خواهی را توصیه می‌کند و به او یادآوری می‌نماید که با وجود مشکلات و چالش‌های کنونی، مبارزه می‌تواند به بهبود وضعیت و تحقق آرمان‌ها منجر شود. اشعاری که به آینده‌ای روشن و بهتر اشاره دارند، حس امید و حرکت به سوی هدف را در دل خوانندگان زنده می‌کنند. محمد مامی‌زاده ابعاد مختلفی از فرایند مبارزه را به تصویر می‌کشد و با تأکید بر هویت فرهنگی، مسائل اجتماعی، احساسات انسانی و روحیه استقامت، مخاطبان را به تفکر و تأمل در مورد مبارزات تاریخی و جاری مردم وادار می‌کند. این اشعار، نه تنها نمایانگر تجربیات جمعی و فردی؛ بلکه ابزاری برای تشویق به مقاومت و آگاهی‌بخشی در برابر ظلم‌ها هستند.

هه‌وا جه‌نگه‌نده زه‌مین به‌زر مین سه‌نگه‌ر له بتون دشمن له که‌مین
میکان وه مووشه‌ک قاره‌په‌یماوه خومپاره و راکت وه هه‌ر دو لاهه ...
(همان: ۵۳)

ترجمه: هوا پر شده از هواپیماهای جنگنده و مین مانند بذر در زمین پخش شده است. سنگرها از بتن ساخته شده‌اند و دشمن در کمین است. هواپیماهای میک با موشک‌های قاره‌پیما و خمپاره‌ها و راکت‌ها از دو طرف ...

۷. توصیف کشتار

توصیف کشتار در اشعار محمد مامی‌زاده، از جنبه‌های تأثیرگذار آثار او است. وی با به تصویر کشیدن رنج‌ها و دردهای ناشی از جنگ و خشونت، احساسات عمیق انسانی را در مقابل این وقایع تلخ برمی‌انگیزد. مامی‌زاده با توصیفات و تشبیه‌های قدرتمند، کشتارها و اثرات آنها را به شکلی ملموس و قابل درک به تصویر می‌کشد و با بیان جزئیات صحنه‌های خشن فاجعه و ویرانی، حس ناامیدی و اندوه را به خواننده منتقل می‌کند. او متوجه است که قربانیان کشتارها تنها آمار نیستند؛ بلکه انسان‌هایی هستند با احساس، عشق، خانواده و آرزو. مامی‌زاده در اشعارش نشان می‌دهد که چگونه فاجعه کشتار، زندگی‌های فردی و جمعی را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

توصیف کشتار در شعر او، ابزاری برای محکوم کردن رذیلت و بی‌رحمی دشمنان و ظلم و بی‌عدالتی نسبت به جامعه گرد است. وی یادآوری می‌کند که پشت هر کشتار، دلیل‌های سیاسی و اجتماعی پیچیده‌ای وجود دارد و در پس‌زمینه روایت‌های او، انتقادات اجتماعی و سیاسی نهفته است. شعر مامی‌زاده، حاوی پیامی قوی برای تغییر و اصلاح جامعه است. او با بهره‌گیری از احساسات و عواطفی چون: اندوه و خشم، کشتارها را توصیف می‌کند تا بتواند تأثیر عمیق‌تری بر خواننده بگذارد و حس همدردی را در او بیدار کند.

توصیف کشتار در اشعار مامی زاده به نوعی یادآوری حوادث گذشته است تا نسل‌های بعدی درس بگیرند. او این کشتارها را نه تنها به عنوان واقعیتهایی تلخ در گذشته؛ بلکه به عنوان هشدار برای جلوگیری از تکرار آن در آینده معرفی می‌کند.

توصیف کشتار در اشعار او، فراتر از یک روایت ساده از جنگ و خشونت است؛ بلکه او با این توصیفات، به بررسی عمیق‌تر آسیب‌ها و عواقب این کشتارها می‌پردازد. مامی زاده با هنرمندی و مهارت در بیان احساسات و عواطف، نارضایتی اجتماعی و رنج‌های انسانی را به تصویر می‌کشد و قهرمانی مردم و ایستادگی آنها را در برابر ظلم و بی‌عدالتی نمایان می‌سازد. ابیات زیر از جمله مصادیق توصیف کشتار در صحنه نبرد به عنوان یکی از مؤلفه‌های ادبیات پایداری در شعر مامی زاده است:

خونِ بق و لافاو، تیر واری له سهر شیران خزل و اتن یا حه‌یدهر
تیر تووفان سه‌یل، لاشه به‌رگ دار زه‌مین مه‌وج خون، سه‌ما له‌یل تار
(سنائی، ۱۳۹۹: ۵۳)

ترجمه: خون همچون سیلابی خروشان روان بود و تیر همانند باران از آسمان فرو می‌ریخت. دلیران خزل ندای یا حیدر (ع) سرمی‌دادند. تیر همچون توفان سیل‌آسا بر زمین فرود می‌آمد و پیکرهای بی‌جان همچون برگ‌های پاییزی بر خاک می‌افتادند. زمین همچون دریایی مواج از خون و آسمان تیره و تار بود.

در ابیات مذکور، شاعر از کنایه‌ها و تشبیه‌های زیبا و غم‌انگیز استفاده کرده است.

۸ دعوت به حرکت و قیام علیه دشمن

محمد مامی زاده در اشعار خود، با تهییج عواطف، مردم را به حرکت و قیام و مقاومت در برابر دشمنان دعوت می‌کند و به آنان یادآور می‌شود که تاریخ و هویتشان در خطر است. او با زبانی آتشین و استفاده از تصاویری که درد و رنج مردم را نشان می‌دهد، احساساتی چون خشم و امید را در دل مخاطبان به وجود می‌آورد و معتقد است که نباید در برابر ظلم سکوت کرد؛ بلکه باید با همت و اتحاد، به مبارزه با ستم پرداخت. مامی زاده با دعوت به همبستگی، پیروزی را در دستان مردم می‌بیند و اعلام می‌کند که وقت قیام فرا رسیده است و تنها با اتحاد و اراده قوی می‌توان دشمن را شکست داد و آزادی و عزت را به ارمغان آورد:

زه‌مین مه‌وج خون، هه‌وا قرمز رهنگ شیران خزل داوخوازن په‌ی جه‌نگ
(همان)

ترجمه: زمین همچون دریایی مواج از خون و رنگ آسمان سرخ است. دلاوران ایل خزل هم برای مبارزه آماده‌اند...

له‌ئو بی‌راهه کول کیشان ئه‌و بان ته‌وه‌کول کردن وه خودای سبجان
(همان)

ترجمه: از آن بیراهه گذر کردند و خود را به بالا رساندند و به خداوند سبجان توکل کردند.

۹. مبارزه با ظلم در جهت ساختن جامعه آرمانی

یکی از ویژگی‌های مهم ادبیات پایداری، مبارزه با ظلم در جهت ساختن جامعه مورد نظر است. مقصود از ظلم در بیشتر آثار موجود در حوزه ادبیات پایداری، ظلم حکومت خودی نسبت به مردم جامعه بوده و در اشعار مامی‌زاده، ظلم از جانب حکومت بیگانه، یعنی کشور عراق نسبت به کشور ایران مطرح شده است:

خون یه‌خ‌به‌ن ب‌وه وه ر‌ق یاسه‌وه جهرگ پاره پاره وه نه‌لماسه‌وه
 زمین مه‌وج خون، لاشه هزار ب‌ق به‌دهن قه‌یچی گاز زهر ب خودکار ب‌ق
 خزل شکس دان به‌عسیان یه‌کسه‌ر قه‌تل عام کردن سپای هفت کشوره
 (همان)

ترجمه: خون سربازان بر سینه صخره‌ها نقش بسته است و جگرها با تیزی گلوله، شرحه شرحه شده‌اند. زمین از خون مواج شده است و اسلحه‌های خودکار همچون قیچی، بدن‌ها را تکه تکه کرده‌اند. ایل خزل بعضی‌ها را شکست داده و سپاه هفت کشور را قتل عام کرده است.

۱۰. تأکید بر ایستادگی و پرهیز از تسلیم

ایستادگی و پرهیز از تسلیم از مؤلفه‌های ادبیات پایداری است و بر این تأکید دارد که نباید در مقابل دشمن خوار و خفیف شد؛ بلکه باید با قدرت در مقابل او ایستاد. مامی‌زاده می‌گوید:

وه خون به‌عسی زه‌مینت ب‌ق ر‌ه‌نگ نه‌و ساته خزل دهس کیشان له جه‌نگ
 خزل تانه‌ی تو، نه‌کیشان نه‌و سه‌ر له به‌هاد کوشتن چهن میر چهن نه‌فسر
 (همان: ۵۲)

ترجمه: ای کوه میمک! آن زمان که زمینت از خون بعضی‌ها رنگین شد، رزمندگان ایل خزل، دست از پیکار با دشمن برداشتند. ایل خزل، طعنه‌های دشمن به خاطر از دست دادن تو را پذیرفت و در بهای حفظ تو، امیران و افسران زیادی را فدا کرد.

۱۱. آزادی‌خواهی

آزادی، مفهومی است که هر انسان اندیشمند و باشرفتی به آن ایمان دارد، برای آن احترام زیادی قائل است و در برابر قدرتی که بخواهد آن را از دیگران سلب کند، ایستادگی می‌کند و تا پای جان این موهبت خدادادی را پاس می‌دارد (غنی پورملکشاه و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۵۵).

آزادی‌خواهی یکی از مفاهیم بنیادی در ادبیات و فرهنگ‌های مختلف است که در اشعار محمد مامی‌زاده نیز به طور بارزی به کار رفته است و مقصود از آن، نه تنها آزادشدن از قید و بندهای اجتماعی، سیاسی و فرهنگی است؛ بلکه به داشتن حق تعیین سرنوشت و زندگی باکرامت انسانی نیز اشاره دارد. مامی‌زاده در شعرهای خود به جستجوی هویت و اصالت می‌پردازد و آزادی را نه تنها یک حق فردی؛ بلکه به عنوان یک حق جمعی می‌بیند که باید برای دستیابی

آن تلاش کرد. شناخت هویت فرهنگی، زبانی و تاریخی مردم و آشکار کردن آن، از مهمترین جنبه‌های آزادی‌خواهی در شعر اوست.

مامی‌زاده آزادی‌خواهی را اغلب با مفاهیم مقاومت و ایستادگی در برابر ظلم همراه می‌کند و به صراحت از ظلم بر مردم انتقاد می‌کند و همگان را به ادامه مبارزه و تلاش برای دستیابی به آزادی فرامی‌خواند. برای وی، آزادی تنها یک اندیشه نیست؛ بلکه هدفی است که باید برای تحقق آن تلاش کرد. او با تأکید بر تاریخ و تجارب گروهی، نشان می‌دهد که آزادی‌خواهی ریشه در گذشته دارد و نبردی مداوم و نسل به نسل است. مامی‌زاده با اشاره به تجارب تلخ گذشته، روحیه ایستادگی و امید به آزادی را در دل نسل‌های جدید زنده می‌کند. آزادی‌خواهی برای او به معنای جستجوی حقوق انسانی است و بر این باور است که انسان‌ها باید از حقوقی برابر برخوردار باشند و برای تحقق این حقوق بکوشند و با وجود چالش‌ها و مشکلات، به سوی آینده‌ای روشن و سرشار از آزادی و عدالت گام بردارند.

مبارزه عادلانه و مداوم در راه آزادی و حقوق انسانی، از مهمترین مضامین در اشعار مامی‌زاده است که با بیانی حماسی و پرشور، مردم را به آن فرامی‌خواند. اشعار او نه تنها بازگوکننده خواسته‌های مردم؛ بلکه الهام‌بخش همه کسانی است که در جستجوی آزادی و کرامت انسانی‌اند. او به عنوان شاعر و فردی اندیشمند، از آرامشی سخن می‌گوید که در صلح‌طلبی نهفته است:

ثمیده‌وارم بمانید و شاد سه‌یران لید بکه‌ید ئیرانی‌نژاد
ته‌قئ برنه‌وه‌یل بایگ له کوانت خشه‌ئ گووه و پؤل له سه‌راوانت
قاره‌ی کوورپه وهرک ده‌ور مالاند به‌عسی لاهمه‌سه‌و نه‌که‌ئ تالاند

(سنائی، ۱۳۹۹: ۵۱)

ترجمه: ای میمک، امیدوارم شاد بمانی و ایرانیان در تو به سیر و گردش بپردازند. صدای شلیک برنوها از کوه‌هایت و صدای خش‌خش زیور لباس دختران در کنار سرچشمه‌هایت به گوش برسد. صدای بره‌ها در اطراف سیاه‌چادرهایی که در دامن تو برپا شده‌اند ماندگار باشد و هرگز بعضی‌های بی‌دین موفق به تاراج تو نشوند.

در ابیات مذکور، شاعر برای منطقه میمک، آرزوی آرامش همیشگی دارد.

۱۲. میهن‌پرستی و ستایش سرزمین

هویت و شخصیت افراد را سرزمین و خاکی می‌سازد که روی آن به دنیا می‌آیند. این میهن و سرزمین است که باعث چگونگی نگرش به دنیا می‌شود. در اصل نویسندگان و شاعران در نوع نگاه به سرزمین، سه دسته هستند: دسته اول، کسانی هستند که بین سرزمین‌ها هیچ تفاوتی نمی‌گذارند، به آرامش اعتقاد دارند و دوست دارند همه با هم از نعمت‌های خدادادی برخوردار باشند و در کل شخصیتی انسان‌دوستانه و آرامش‌طلب دارند؛ دسته دوم، کسانی هستند که به خاطر مسائل سیاسی و اجتماعی از سرزمین خود مهاجرت کرده‌اند و نسبت به آن حس بدی دارند و این حس بد را از طریق آثارشان انتقال می‌دهند؛ دسته سوم: کسانی هستند که علاقه

فراوانی به سرزمینشان دارند و حاضرند تا سرحد مرگ برای آن بجنگند.

محمد مامی‌زاده از نویسندگان دسته سوم به شمار می‌رود. علاقه فراوان وی به میهن را می‌توان از توصیف‌های وی دریافت:

مه‌یمگ «زه‌رووشت» چون شاخ زهره خاکت کیمیا سہنگ و مه‌رمه‌ره
ریخت چون لولوء سیا و سهونز و دیز جائی میره‌مالان نه‌کهن وه خاکریز
(همان: ۵۱)

ترجمه: ای میمک، محله «زروش» یا زرگوش تو بسان شاخی زرین، خاکت به مانند کیمیا و سنگ مرمر و سنگ‌ریزه‌های همچون لؤلؤهای رنگی است. امیدوارم تو را که مأوی میران بوده‌ای، به خاکریز مبدل نکنند.

نتیجه‌گیری

ادبیات پایداری به نوعی از ادبیات اطلاق می‌شود که مبارزه، مقاومت در برابر ظلم و استبداد و تلاش برای حفظ هویت و فرهنگ از مضامین آن است. در اشعار محمد مامی‌زاده، کاربرد چندین مؤلفه از مؤلفه‌های ادبیات پایداری نمایان است. وی در پرداختن به مسئله مقاومت در برابر ظلم و ستم، قهرمانانی را توصیف می‌کند که با جوانمردی در برابر دشمن ایستاده‌اند و نماد امید و استقامت به شمار می‌روند. او به شناخت هویت و تعلق قومی و فرهنگی توجه دارد و با توصیف فرهنگ و آداب و سنن مردم کرد، حس اصالت را در خوانندگان زنده می‌کند و به آنها یادآور می‌شود که باید هویت خویش را حفظ کنند و برای آن مبارزه نمایند.

عشق به آزادی به عنوان یک ارزش انسانی در اشعار مامی‌زاده بسیار برجسته است. او از ظلم و بی‌عدالتی انتقاد می‌کند و تجارب دردناک و تلخ جنگ را به تصویر می‌کشد و با استفاده از این تصاویر و توصیفات، احساس همدردی و مشارکت را در مخاطبان برای دوری از جنگ و نزاع به وجود می‌آورد. در اشعار او، سرزمین، عنصری اساسی است و به گونه‌ای نمادین به آن پرداخته می‌شود. او زادبوم خود - ایلام - را سرزمینی فرهنگی - تاریخی و دارای هویت می‌داند که باید حفظ و حمایت شود. او این سرزمین متعالی را در مرکز توجه اشعارش جای می‌دهد و علاوه بر توصیف زیبایی‌های طبیعت و تاریخ غنی آن، از مشکلاتی سخن می‌گوید که این سرزمین به دلیل ستم و تجاوز با آن روبرو بوده است. به طور کلی، در نگاه او، سرزمین، مقدس است و نماد استقامت و روحیه کردها دانسته می‌شود.

منابع و مأخذ

- انصاری فر، اسلام (۱۴۰۱). سربازی به نام بلوط. ایلام: قلاویزان.
- _____ (۱۴۰۱). مداد من یک سرباز است. ایلام: قلاویزان.
- _____ (۱۴۰۱). نارنج‌های تلخ. ایلام: قلاویزان.
- بصیری، محمدصادق (۱۳۸۸). سیر تحلیلی شعر مقاومت در ادبیات فارسی. ج ۱. کرمان: دانشگاه شهید باهنر.
- بهادری، محمدجلیل (۱۳۹۲). «سیمای جنگ تحمیلی در شعر شاعران فارسی‌سرای ایلامی». فرهنگ ایلام. دوره ۱۴. شماره ۴۰ و ۴۱.
- غنی پور ملک‌شاه، احمد، احمد خلیلی و سید محسن مهدی‌نیاچوبی (۱۳۹۱). «تحلیل مؤلفه‌های ادبیات پایداری در اشعار طاهره صفارزاده». ادبیات پایداری. سال چهارم. شماره ۷.
- سنائی، یاسر (۱۳۹۹). گزیده اشعار کردی محمد مامی‌زاده. ایلام: باشور.
- سنگری، محمدرضا (۱۳۸۷). «ادبیات مقاومت». شعر. دوره ۱. شماره ۹.
- صرفی، محمدرضا (۱۳۹۳). «گستره ادبیات پایداری». ادبیات پایداری. سال ششم. شماره ۱۰.
- کافی، غلامرضا (۱۳۸۷). «ویژگی مشترک شعر مقاومت در ادبیات پایداری ایران و جهان». مجموعه مقالات دومین کنگره ادبیات پایداری. به کوشش دکتر احمد میری خراسانی. کرمان: اداره کل حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس.
- نصیری، فریبا (۱۳۹۲). «بررسی کیفی ادبیات پایداری در کتب ادبیات مدارس». همایش انجمن ترویج زبان و ادبیات فارسی. دوره هشتم.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی